

TIL VA HAZILNING O'ZARO MUNOSABATI: LINGVISTIK VA EKSTRALINGVISTIK YONDASHUVLAR ASOSIDA TADQIQOT**Bektoshev Mubashirkhon Odilbek Ugli ¹**¹ Teacher of World Languages Department, Kokand University

Doctoral student of Kokand State Pedagogical Institute

bektoshevmubashirxon@gmail.com, +998916804088

**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:23.06.2025

Revised: 24.06.2025

Accepted:25.06.2025

KALIT SO'ZLAR:hazil, tilshunoslik,
semantika, pragmatika,
fonetika, multimodal
muloqot, ekstralingvistik
vositalar

Ushbu maqolada til va hazil o'rtasidagi murakkab munosabatlar lingvistik va ekstralingvistik nuqtai nazardan o'rganilgan. Salvatore Attardo tomonidan yozilgan "Humor in Language" hamda Universidad de Chile talabalari tomonidan yozilgan "Humour and Language" nomli ilmiy ishlar asosida tahliliy tadqiqot olib borilgan. Maqola IMRAD (Kirish, Metodologiya, Natijalar, Muhokama, Xulosa) uslubida tuzilgan bo'lib, zamonaviy tilshunoslikda hazilni o'rganishning nazariy va amaliy jihatlarini qamrab oladi. Hazilning semantik, pragmatik, fonetik va madaniy omillar bilan bog'liqligi asosida, uning tilda qanday shakllanishi va tushunilishi keng tahlil qilinadi.

KIRISH. Hazil inson muloqotining ajralmas qismi bo'lib, u ko'p hollarda ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, ziddiyatlarni yumshatish va estetik zavq ulashish vositasi sifatida xizmat qiladi. Tilshunoslikda hazilni o'rganish, ayniqsa so'nggi o'n yilliklarda alohida yo'nalish sifatida shakllandi. Semantika, pragmatika, fonetika, diskurs tahlili, nutq aktlari nazariyasi kabi yo'nalishlar doirasida hazilning shakllanishi, talqini va qabul qilinishi chuqur tahlil qilinmoqda.

Zamonaviy kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi bilan hazilning tilshunoslikdagi o'rni yanada kengayib bormoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardagi memlar, qisqa video lavhalar va grafik shakldagi kulgular multimodal muloqot shakllari orqali til va hazil o'rtasidagi munosabatni yanada murakkablashtirdi. Bu holat hazilni faqat matnshunoslik emas, balki psixolingvistika, sotsiolingvistika, madaniyatshunoslik bilan bog'lash zaruratini tug'diradi.

Mazkur maqolada hazilning tilshunoslikdagi o'rni ikki asosiy manba – Salvatore Attardoning nazariy asoslari va Universidad de Chile talabarlari olib borgan amaliy tadqiqotlar – asosida IMRAD formati orqali yoritiladi. Maqola hazilni tilda shakllanishi, ishlatilish konteksti va ijtimoiy ta'siri jihatidan o'rganadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot ikkita asosiy yondashuv – nazariy va empirik – asosida olib borildi. Salvatore Attardo (2017) tomonidan ishlab chiqilgan Semantik Ssenariylar Nazariyasi (SSTH) va Umumiy Og'zaki Hazil Nazariyasi (GTVH) asosida hazilning semantik va pragmatik asoslari yoritiladi. Ikkinchi manba sifatida Universidad de Chile talabalarining 200 ta yozma hazil namunasi ustida olib borgan tahlili (2018) empirik asosni tashkil etadi.

Shuningdek, maqolada nutq aktlari nazariyasi (Austin, 1962; Searle, 1969), Grice'ning kooperatsiya prinsipi (1989), va Giora (2003) tomonidan taklif etilgan "salient meaning" yondashuvi ham qo'llanildi. Statistika, jadval va grafikalar orqali asosiy tahliliy natijalar vizual tarzda ko'rsatildi.

NATIJALAR

Attardo (2017) GTVH modelida hazilni tashkil etuvchi 6 ta muhim komponentni ajratadi:

- Ssenariy qarama-qarshiligi
- Mantiqiy mexanizm
- Vaziyat
- Nishon
- Narrativ strategiya
- Til vositasi

Bu komponentlar hazilni tahlil qilishda o'zaro bog'liq jihatlarda qo'llaniladi. Misol uchun, "A woman walks into a bar... and says ouch!" kabi hazillar til va situatsion kutilmaganlik orqali kulgili effekt yaratadi.

Empirik natijalar (Chile tadqiqoti asosida)

Tadqiqot davomida 200 ta yozma hazil namunasi quyidagi guruhlariga ajratilgan:

Hazil vositasi	Uchrashish chastotasi (%)
Homofoniya va homografiya	42%
Nutq aktlari	18%
Morfo-sintaktik o'zgarishlar	12%
Ekstralingvistik vositalar	10%
Leksik vositalar (metafora)	18%

Ushbu tahlil hazilda eng ko‘p ishlatiladigan vosita bu fonetik o‘yin (homofoniya) ekanligini ko‘rsatadi.

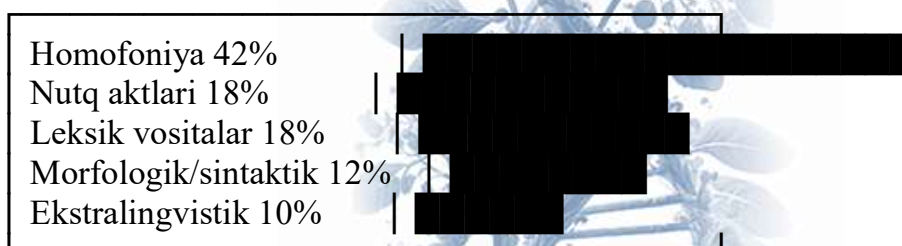
Illustrativ misollar va tahlil

Misol 1: *Hazil:* "Why did the scarecrow win an award? Because he was outstanding in his field." *Tahlil:* "Outstanding" so‘zida ikki ma‘no mavjud: "ajoyib" va "maydonda turgan". Semantik qarama-qarshilik kulgili effekt beradi.

Misol 2: *Hazil:* "I'm reading a book on anti-gravity. It's impossible to put down." *Tahlil:* "Put down" — "kitobni qo‘yish" va "yengib bo‘lmaydigan" degan ikki yo‘nalishda talqin qilinadi. Bu semantik o‘yin kulgiga olib keladi.

Quyidagi diagramma tahlil qilingan hazil vositalarining foizdagi taqsimotini ko‘rsatadi:

Hazil Vositalari

MUHOKAMA

Ikkala yondashuv bir-birini to‘ldiradi. Attardo modeli orqali hazilning nazariy asoslari chuqur ochiladi, amaliy tahlil esa ushbu nazariyalarni real til birliklarida aks ettiradi. Misol uchun, "Time flies like an arrow. Fruit flies like a banana" jumlasida leksik va sintaktik ambigvlik mavjud bo‘lib, kulgili effekt yaratadi.

Hazilni o‘rganishda kontekst muhim omil sifatida qaraladi. Grice (1989) tomonidan ishlab chiqilgan kooperatsiya prinsipi buzilganda, kutilmagan ma‘no yuzaga keladi, bu esa ko‘pincha kulgiga olib keladi. Nutq aktlari nazariyasi (Austin, 1962; Searle, 1969) esa hazilda bildiruvchi, buyruq beruvchi yoki baholovchi aktlar orqali kulgili effekt paydo bo‘lishini tushuntiradi.

Universidad de Chile tadqiqoti hazilning ko‘p qirrali vositalar orqali, jumladan, fonetik, morfologik, leksik va ekstralingvistik birliklar bilan tashkil topishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, homofoniya va ambigvlik — semantik jihatdan kuchli mexanizm sifatida maydonga chiqdi. Hazilning madaniyatga bog‘liqligi uning tarjimasini yoki boshqa tilga ko‘chirilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tarjima jarayonida semantik qarama-qarshilik va kontekst muvozanatini saqlash katta mas‘uliyat talab qiladi.

XULOSA

Hazil ingliz tilini o‘rgatishda samarali vositadir. O‘quvchilar metafora, idiom, pragmatik ambigvlik va nutq aktlarini hazillar orqali osonroq tushunadilar. Bundan tashqari, sun‘iy intellekt vositalari (AI) yordamida hazilni avtomatik aniqlash va generatsiya qilish sohalari tilshunoslik va informatikaning kesishgan nuqtasida istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Masalan, ChatGPT kabi modellar kulgili javoblar yaratishda semantik ssenariylar va til ambigvliklaridan foydalanadi. Bu esa yangi tadqiqotlarga yo'l ochadi.

Hazil tilda semantik, pragmatik, fonetik va ekstralingvistik vositalar orqali yuzaga chiqadi. Tadqiqotda GTVH va nutq aktlari asosida hazil tahlili nazariy jihatdan yoritildi, empirik tahlil esa uning real muloqotdagi ifodalarini ochib berdi. Hazil ijtimoiy muloqotda aloqa vositasi sifatida, til o'rganishda esa didaktik resurs sifatida xizmat qilishi mumkin.

Shuningdek, hazilni madaniy jihatdan tahlil qilish uning ijtimoiy funktsiyalarini yanada kengroq ochib beradi. Hazil yordamida insonlar o'z fikrini yumshoq shaklda bildiradi, tanqidni estetik vosita orqali ifodalaydi yoki ijtimoiy normalarni muhokama qiladi. Bundan tashqari, hazil orqali jamiyatdagi muammolarga e'tibor qaratiladi.

Kelgusidagi izlanishlar hazilning multimodal shakllari — memlar, video kulgular, komik slaydlar — asosida o'rganilishi, tarjima jarayonidagi semantik va kontekstual muvofiqlashtirish mexanizmlarini chuqurroq tahlil qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Attardo, S. (2017). Humor in language. In *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.136>
2. Dauvin Gutiérrez, G., et al. (2018). *Humour and language: An analysis of linguistic and extralinguistic features used in jokes*. Universidad de Chile.
3. Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words*. Harvard University Press.
4. Giora, R. (2003). *On our mind: Salience, context, and figurative language*. Oxford University Press.
5. Mubashirkhon, B. (2024). A STUDY OF THE PHENOMENON OF HUMOUR FROM A LINGUISTIC, COMMUNICATIVE AND SOCIOCULTURAL PERSPECTIVE. Kokand University Research Base, 107–111.
6. Mubashirxon, B. (2024). YUMOR VA MADANIYATLARDAGI FARQLAR: PRAGMALINGVISTIK NUQTAI NAZARDAN DIALOGIK NUTQ TAHLILI. University Research Base, 978-981.
7. Raskin, V. (1985). *Semantic mechanisms of humor*. Reidel.
8. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.